

Lucija Siruček, prof.
Osnovna škola Velika Mlaka
lucija.sirucek@gmail.com

Primljeno/Received: 10.8.2018.
Prihvaćeno/Accepted: 21.12.2018.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Stručni rad
Professional paper

UDK 782.8(497.5=162.3)

OPERETE U PROGRAMIMA ČEŠKE BESEDE U DARUVARU I OKOLICI

Sažetak: Ovaj rad prikazuje razdoblje od 1953. do 1979. godine u programima amaterskih kazališta češke manjine u daruvarskom kraju koje sam nazvala zlatnim dobom opereta. Ono čini važan dio kulturne povijesti češke zajednice u Daruvaru i okolici. Igranju opereta prethodio je glazbeni i kazališni amaterizam bez kojega ne bi bilo moguće igrati operete. Kazališni se amaterizam njegovao u kazališnim/ dramskim skupinama Čeških beseda, a glazbenu pretpostavku razvoju opereta činili su puhački orkestri u Daruvaru i okolici, mješoviti glazbeni sastavi, Daruvarsko muzičko društvo i Pjevački zbor gimnazije u Daruvaru. Voditelji opereta u Daruvaru, Lipovcu (Ljudevit Selo), Hercegovcu i Ivanovom Selu bili su Josef Knytl, Václav Částek i Ivan Sitta za čija se imena vežu operete: *Vesnice zpívá*, *Z chaloupek pod horami*, *Na ty louce zelený*, *Sládci*, *Románek krásné cikánky*, *Silva*, *Za naši saláši*, *Mládenka z kovárny*, *U svatého Antonička*, *Zmoklá slepice*, *Hloupé děvče z naši vesnice*, *Ja jsem malý mysliveček*, *Odtoubeno*, *Jak si Kačka štestí vysloužila* i *Eliksír*. U zaključnom dijelu rada razmatrala sam razloge njihova nestanka u daruvarskom kraju i zabilježila današnja razmišljanja pripadnika češke manjine o njima. Izvorni diplomski rad o toj temi bio je opsežan. Ovdje donosim sažetak toga rada utemeljenog na podacima dobivenim od ljudi koji su bili aktivni sudionici operetnih produkcija ili se sjećaju njihovih izvedbi. U pisanju sam se uvelike oslonila i na pohranjenu građu u arhivu Saveza Čeha u Republici Hrvatskoj u Daruvaru koja čuva i neke dionice i libreta nekoliko opereta te na zapisnike iz arhiva Češke besede Daruvar u kojima su opisani detalji o svakom kazališnom djelu koje je izvodilo amatersko dramsko društvo. Povezujući terensko i arhivsko gradivo, nastojala sam što podrobnije rekonstruirati proces postavljanja opereta, od proba do izvedbi. Oslonila sam se i na osvrt i članke objavljene u časopisu *Jednota* te na druge publikacije ove novinsko-izdavačke ustanove. Operete su imale odgojnu ulogu i ulogu u očuvanju kulture i materinskog jezi-

ka. Rad na njima omogućio je članovima češke zajednice upoznati glazbenu literaturu i steći iskustvo izvođenja ovakve glazbeno-scenske vrste, dotad nepoznate na lokalnoj sceni amaterskog kazališta. U radu i nastupima u operetama sudjelovali su članovi manjine od najmlađe do najstarije dobi. Trojica ključnih pokretača i voditelja opereta svojim su radom pozitivno utjecali na buduće naraštaje kao pedagozi, organizatori, režiseri i dirigenti ansambala.

Ključne riječi: operete, češka manjina, daruvarski kraj, kultura

Zlatno doba opereta

Drugi svjetski rat donio je mnogo gubitaka češkoj manjini u Hrvatskoj pa je obnovom kulturnog života nakon njegova završetka započelo uspješno razdoblje u djelovanju Češke besede u Daruvaru. Češka manjina doživjela je svoje „ponovno rođenje” što je predstavljalo poticaj za nove oblike rada. Želeći ponovno pokrenuti kulturni rad, posegnuli su za nečim novim – za operetama. U tome se razdoblju davao poticaj kulturnom radu starijih i mlađih članova: „Mi koji smo išli u češku školu, uvijek smo morali ići u kazalište, uvijek smo bili uključeni u kulturnu djelatnost. Svi! I plesali smo u folklornoj grupi, vodio nas je Ambrož, zvali smo ga Strejček.⁹⁷¹ Imali smo i klub – *klubovnu* i tamo smo se svakodnevno sastajali, učili plesati, tako da smo bili spremni i za operete.” (Bertić, 16. svibanj 2015).

Voditelji opereta

Za postavljanje opereta u Daruvaru i okolici ponajviše su bile zaslužne tri osobe: Josip (Josef) Knytl, Václav Částek i Ivan Sitta. Ponekad su imali višestruku ulogu: bili su režiseri, dirigenti, aranžeri i skladatelji. Sva trojica su, sudeći prema njihovim ostvarenjima, bili izvršni glazbenici i pedagozi. Od amatera su uspjeli izvući najbolje što se moglo. Istodobno su ih poticali na kulturni rad. Sudeći prema velikom broju izvedenih i repriziranih opereta, može se zaključiti da je za njih vladao interes.

Josip (Josef) Knyt

Josip (Josef) Knytl jedna je od najzaslužnijih osoba za razvoj kulturnog života ne samo u daruvarskoj Besedi, nego i u cijelom Daruvaru. Bio je pobornik kvalitetnoga rada. Djelovao je u razdoblju između dvaju svjetskih ratova i kasnije te uvelike pridonio da se sve njegove

⁹⁷¹ Stjepan Ambrož (1919.-2001.) rodio se u Končanici, ali je veći dio života proveo u Daruvaru.

Slika 1: Josip Knytl

ideje u kulturnom radu češke manjine i ostvare. O njegovim zaslugama svjedoči i spomen-ploča postavljena 1982. godine u Svačićevoj ulici u Daruvaru na njegovoj nekadašnjoj kući. Pri obnovi kuće je uništena, a 2013. godine ponovno je postavljena. Po njemu je nazvana i jedna ulica u Daruvaru. Gospođa Snježka Herceg⁹⁷² (rođ. Častek) opisuje ga na sljedeći način: „Prije svega je to bio perfekcionista, autoritativni, pedantan čovjek. Sve je moralo biti dorađeno, perfektno uvježbano, naučeno, bez greške. Zato se činilo, najviše djeci koja su kod njega učili svirati klavir ili violinu, da je bio čovjek na granici između savršenog i nametljivog, ali nipošto dosadnog.” (Herceg, 8. siječanj 2016., e-pismo).

Slika 2: Uništena spomen-ploča s kuće Josipa Knytla

⁹⁷² Snježana Herceg, rođena Častek, rodila se 1947. godine u Daruvaru gdje je završila osnovnu školu i gimnaziju, a nakon studija postala je profesoricom Matematike. Amaterski se bavila glazbom. Danas živi u Rijeci gdje je aktivna u radu tamošnje Besede.

Josip (Josef) Knytl se rodio u Jestřebí u Náchoda 8. srpnja 1898. u obitelji s petero djece. U Hronovu je završio industrijsku školu. 1913. godine s obitelji se doselio u Hrvatsku gdje je njegov otac, Josef Knytl stariji, svirao sa svojom kapelom u Bakru. Otac je po struci bio tkalac, ali i glazbenik. Nakon boravka u Bakru živjeli su u Delnicama gdje je Josef Knytl st. otvorio glazbenu školu i postao voditeljem tamošnje kapele. Josef mlađi je u Delnicama završio svoje obrazovanje. Za vrijeme Prvoga svjetskog rata J. Knytl st. se u vojnoj kapeli upoznao s Antonínom Vrbom, tadašnjim tajnikom daruvarske Besede. Antonín ga je nagovorio da dođe s obitelji raditi u Daruvar, što se i dogodilo 1919. Josef st. je u novoj sredini pokrenuo školu glazbenog obrazovanja i osnovao mješoviti glazbeni sastav. Njegovi sinovi Josef i Bohuslav također su svirali u njegovom glazbenom sastavu. Josef je svirao violinu i klavir. Bohuslav je otišao na studij glazbe u Zagreb na tadašnji konzervatorij. Nakon očeve smrti Josef mlađi preuzeo je vodstvo daruvarske kapele.

Nakon dolaska u Daruvar cijela se obitelj uključila u rad daruvarske Besede, ponajviše Josef mlađi. 1920. godine postao je njen tajnik, a 1921. se zaposlio kao službenik u tadašnjoj Čehoslovačkoj banci u kojoj je radio do mirovine. 1928. oženio se prijateljevom sestrom, Miladom Burian⁹⁷³ s kojom je dobio sina Lumíra. Sin je nakon punoljetnosti otišao u Čehoslovačku gdje je i umro. Od cijele obitelji Knytl u Hrvatskoj su ostali samo Josef, njegova žena i njegova sestra Libuše. Josip Knytl bio je pravi zaljubljenik u glazbu. Predano je radio i na unapređivanju glazbene kvalitete pa ga se u tom smislu može svrstati u kategoriju glazbenih profesionalaca. Poticao je glazbeni život u Besedi, gimnaziji i u cijelome gradu Daruvaru. Pokrenuo je ideju o postavljanju operete, vodio kvalitetan gimnazijski zbor, pokrenuo praksu oživljavanja uskrasnih i drugih prigodnih zabava te žetvenih svečanosti – *Dožinky*. Pokrenuo je i susrete učenika čeških škola – *Jaro naše menšiny (Proljeće naše manjine)*. Vodio je glazbenu pratnju u češkom vrtiću, gradski orkestar i orkestar Besede, podučavao sviranje instrumenata i pjevanje i dr.

Osim prema glazbi, Knytl je gajio i veliku ljubav prema kazalištu. Organizirao je seminare za usavršavanje glumaca amatera jer je htio postići što kvalitetniji rad u dramskim sekcijama udruga češke manjine. Sam je glumio i režirao predstave i operete, njih više od osamdeset. Sve su postale veliki uspjeh.⁹⁷⁴ Od svojih učenika tražio je maksimum, što mladeži većinom nije odgovaralo, no on je to, kao pravi pedagog, radio s najboljom namjerom, da od njih napravi što bolje glazbenike: „‘On’ je stajao kod vrata i govorio: ‘No, perfektno to nije bilo, zasviraj mi tu vježbu još jednom. Tako, a sad samo četvrti i peti takt još jednom, i još jednom; no, sad je to

⁹⁷³ Milada Burian bila je sestra najpoznatijeg daruvarskog kulturnog djelatnika prof. Frante Buriana (1888.-1958.)

⁹⁷⁴ U knjizi Josipa Matušečka i Jiřine Stařna „Slovo psané a vyřčené“ (Pisana i izgovorena riječ), Daruvar, 1997. navedeno je da je Josip Knytl u razdoblju između dva svjetska rata nastupio kao glumac 87 puta te da je nakon Drugog svjetskog rata 11 puta bio režiser i 20 puta dirigent.

bolje, ali drugi put ćeš mi to odsvirati još bolje, kod kuće ćeš to ponovno vježbati” (Herceg, 8. siječanj 2016., e-pismo). U gradu je jedini podučavao djecu sviranju klavira i violine: „Ja sam kod gospodina Knytla učio svirati klavir, samo nas je on u to vrijeme učio svirati. Vi morate jednu stvar znati, morate gledati s očima tadašnjeg doba. Kao prvo, klavir se nije mogao kupiti. Kao drugo, u Bjelovar se moglo doći samo vlakom za pet sati, a samo tamo je bila glazbena škola. Što je nas gospodin Knytl naučio? Da volimo glazbu. Ja sam svirao *Lojzinu polku* od Smetane” (Kubiček,⁹⁷⁵ 12. svibanj 2016).

Iako nije imao profesionalno glazbeno obrazovanje, već ga je stekao samo od svojega oca, znao je svoje znanje prenijeti na svoje učenike, odabrati najbolji način rada kako bi djeci dao pravi motiv za što bolji rad: „Uvijek sam htio nešto naučiti, a on nas je naučio voljeti lijepu glazbu i sustavno učiti. On je bio čovjek koji je bio dobar psiholog, znao je stimulirati ljude, pohvaliti. Znao sam zbog njega vježbati četiri sata dnevno! Znao je potaći interes prema glazbi. Nije dopuštao da sviramo ništa drugo osim ozbiljne glazbe. Nije volio nikakvu drugu glazbu, bio je tako reći čovjek starog kova. Mi smo učili radi ljubavi prema glazbi, naučio je djecu voljeti glazbu, postepeno se učiti, ustrajnost u učenju, a još da im i glupe ideje u pubertetu ne dolaze na pamet, imali su mogućnost izgraditi se kao osobnosti. Imali smo interes i obvezu. Trudio se jako i oko tehnike sviranja” (ibid.).

Kada je pripremao operete, u svim je segmentima težio perfekciji: „Nekad je samo priprema za operetu trajala cijelu zimu. Raspisivale su se note, uređivao ih, prepisivao i razmnožavao tekst – a taj je morao biti ispravno napisan na češkom jeziku. Tada nisu postojala računala, svaka dionica se pisala. To je bila uloga moga oca [Václav Částeck]. On je od Knytlove dirigentske ili klavirske partiture raspisivao note za violine, trombon, saksofon, trube, bas, udaraljke. A pisao je to perom i tintom! Pala li je mrlja, cijela stranica se pisala ispočetka. Tko je vidio da se Knytlu daju partiture s mrljama!” (Herceg, 8. siječanj 2016., e-pismo).

Život je okončao radeći u svom vinogradu 23. travnja 1963. godine. Bio je pokopan idući dan, a na sprovodu su mu učenici gimnazije iz zahvalnosti otpjevali njegovu omiljenu skladbu *Želja*, op.74, br.1 F. Chopina.

Iako je od svojih suradnika i učenika mnogo tražio, svi su ga poštovali i voljeli. Mira Kmoníček, koja je udajom postala dijelom češke zajednice, rekla je: „Gospodin Knytl je i meni bio jako važna osoba u mom životu jer me jako dobro prihvatio u češkom okružju” (Kmoníček⁹⁷⁶, 5. travanj 2015). Lijepim riječima opisuje ga i gđa Herceg: „Svi koji su ga znali, svi su ga cijenili. Za sve, i one koji nisu imali češke korijene, bio je autoritet. Bio je zaista veliki čovjek, sposoban, sveznajući, inteligentan, nesvakidašnji i poseban. Da tomu nije tako, zasigurno se

⁹⁷⁵ Jaromir Kubiček rodio se 1945, u Doboju. Bio je sin prosvjetnih radnika. Češku školu i gimnaziju završio je u Daruvaru i nakon studija radio kao inženjer strojarstva. Bio je aktivan u društvenom i kulturnom radu daruvarske i zagrebačke Besede. Živi u Zagrebu.

⁹⁷⁶ Mira Kmoníček bila je baka autorice ovoga teksta i jedan od važnih izvora za njegov sadržaj.

ovog svega ne bih sjećala – kad je umro bilo mi je samo 16 godina, u operetama još nisam svirala, samo sam ponekad s ocem smjela doći na probu, ako sam to s nečim zaslužila. Sve sam ovo rekla samo zato što je bio snažna i divna osoba” (Herceg, 8. siječanj 2016., e-pismo).

Václav Částek

Václav Částek bio je Knytllov nasljednik u radu na operetama. Bio je Knytllova desna ruka u pripremi glazbenog materijala za operete. Od njega je naučio kako s glazbom kvalitetno raditi. Rodio se 1912. godine u Dežanovcu. Odmalena je volio glazbu, kao i njegova četiri brata. Svi su svirali. Po struci je bio trgovac i mljekar. Zanat je izučio kod g. Laznickog. U intervjuu objavljenom u Jednoti je rekao: „Gdje god da sam radio i gdje su se izvodile predstave i glazba, tamo sam bio ja” (L.L. 1983). Ipak, postoje naznake da je radio i s nekim učiteljem glazbe: „Moguće je da je kod nekoga malo učio svirati violinu, kao da mi u pozadini zvuči neko ime” (Herceg, 8. siječanj 2016., e-pismo). Prema njezinu navodu svirao je violinu, kontrabas, gitaru, mandolinu, bisernicu i brač. Osnovao je i vodio tamburaški orkestar pri daruvarskoj ljevaonici *Dalit*. Aranžirati je naučio prepisujući dionice za orkestar pod vodstvom g. Knytla koji ga je zamolio za pomoć: „Kasnije mu je gospodin Knytl davao klavirske partiture iz kojih je on izvlačio pojedine dionice, a to bismo već mogli nazvati aranžiranjem, ne? Imao je i knjige o harmoniji, akordima, kompoziciji” (ibid.). Na rad na operetama potaknula ga je gospođa Ludmila Kolejaková⁹⁷⁷ koja je 1963. godine zatražila njegovu pomoć. Imala je tekst operete *Mládenka z kovárny* i note Jana Syrovatke iz Beča. Gospodin Částek je pristao na suradnju oko ponovnog pokretanja rada pa je raspisao note za orkestar i pjesme prilagodio pjevačima (Herceg, 8. siječanj 2016., e-pismo).

Slika 3: Václav Částek

Ivan (Jenda) Sitta

Ivan (Jenda) Sitta rodio se 22. lipnja 1939. godine u Hercegovcu. Zanimanje za glazbu u njemu je potaknuo njegov djed Jan koji ga je naučio svirati klarinet: „Prvi moj instrument bio je klarinet koji sam dobio od djeda. On je isto bio klarinetist i kao dvanaestogodišnjak došao je iz Češke s klarinetom. Kako mi ga je pokazao, ja sam se odmah u njega zaljubio i počeo ga svirati” (Sitta, 31. siječanj 2016.). Svoje prvo glazbeno iskustvo imao je u puhačkom orkestru

⁹⁷⁷ Ludmila Kolejaková, rođ. Schejbalová(1912.-1992.) rodila se u Banja Luci. U Daruvar je kao učiteljica došla 1951. godine. Uključila se u rad Besede i vodila pjevački zbor.

Slika 4. Ivan (Jenda) Sitta

smo pisali kapelnik i ja. Kad sam nakon 1972. godine radio u Čehoslovačkom savezu imao sam i ciklograf”, uređaj za umnožavanje teksta.“ (ibid.).

Nakon odsluženja vojnog roka Sitta se vratio u Hercegovac gdje je preuzeo vodstvo orkestra Čehoslovačke besede. Upisao je i srednju glazbenu školu u Bjelovaru, smjer truba. 1972. godine počeo je raditi u Daruvaru u Čehoslovačkom savezu kao instruktor glazbe. Vodio je puhačke orkestre u okolici Daruvara, Garešnice i Bjelovara, ali i u ostalim dijelovima Hrvatske: „Ja sam osnovao oko 26 orkestara u Hrvatskoj. Negdje su to bili manji orkestri pa se svirala i zabavna glazba. Najteže je bilo na Visu gdje smo morali jako paziti što sviramo pošto smo bili vojni orkestar. Tad je bio drugačiji život, sve profesionalci. Drugačije se glazba slušala” (ibid.).

Bio je i nastavnik Glazbene kulture u Kaptolu kraj Požege te profesor klarineta, trube i saksofona u Glazbenoj školi u Požegi. U Požegi je, također, svirao u sastavu *Trenkovi panduri*. Nakon povratka u Hercegovac 1986. godine, osnovao je novi orkestar, a 1996. pokrenuo kurs za mlade glazbenike. Osim aktivnog muziciranja, g. Sitta je bio i predani kolekcionar glazbenih instrumenata. U svojoj zbirci trenutno ima preko stotinu puhačkih instrumenata.

Operete u Daruvaru

Godine 1953. godine sazrela je u daruvarskoj amaterskoj dramskoj sekciji Češke besede ideja za izvođenjem opereta. Prve naznake ove ideje pojavile su se već 1927. godine u vidu izvedbi dramskih djela s glazbenim umetcima. U to je doba u režiji Josipa Knytla bila izvedena i Dvořákova *Rusalka* kao predstava s najpoznatijim opernim arijama, a 1935. je postavljena opereta *Za tou naši stodoličkou* (Za tim našim štagljem). S njom su daruvarski amateri gostovali i u zagrebačkoj Besedi. 1936. bila je izvođena, kasnije najuspješnija, opereta *Na ty louce zelený* (Na toj zelenoj livadi). Nažalost, o tim izvedbama nisam pronašla nikakve dodatne podatke.

Nakon Drugog svjetskog rata, prilikom obnove Češkog doma, proširena je pozornica čime su stvoreni uvjeti za kvalitetnu izvedbu masovnih scena. Napravljena je i šaptaonica, orkestar je dobio svoj prostor (udubljenje) uz pozornicu: „Orkestar je bio naprijed i ograđen. U ravnini s publikom. Imali su stolce i stalke” (Kmoníček 5. travanj 2015). Neki od članova orkestra prisjećaju se toga prostora: ”Sjedili smo dolje i bili smo zaklonjeni od publike. To se moglo otvoriti, pa smo mi ušli unutra. Bila je tamo i šaptaonica. Netko je uvijek šaptao. Čak sam i ja jednom šaptala” (Sigal⁹⁷⁸, 9. svibanj 2015). Na moje pitanje tko je sagradio taj dio, Vladimir Bertić⁹⁷⁹ je uzvratilo: „Oni sami, ljudi u Besedi, po uzoru na ostala kazališta. Sve su to radili amateri u svemu. Pošto nije bilo novaca sve se radilo dobrovoljno. Dom su uređivali, parket mijenjali i tako” (Bertić, 16. svibanj 2015). Neki od izvođača su i sami sudjelovali u uređenju toga prostora: „Da, radili smo i dio za orkestar. Parkete smo prerezali pa se to podiglo gore i onda se napravio prostor za orkestar” (Bukač, 7. siječanj 2016). Danas se taj prostor više ne koristi i mnogi i ne znaju da postoji.

Osim prostora za orkestar izvođači su se sami brinuli za kostime i za kulise. O kulisama se najviše brinuo profesor likovne umjetnosti Kubiček: „Kulise su bile prekrasno rađene, znam da ih je radio profesor Kubiček⁹⁸⁰, imali su uvijek dvije ili tri slike [u predstavi]. Rasvjetu je radio Lněniček i pokojni Pokorný” (Kmoníček, 5. travanj 2015). Uz pomoć nekoliko svojih suradnika iz Besede Kubiček je izrađivao kulise od različitih materijala. Bilo je tu čak i trodimenzionalnih rekvizita: „Kućica je bila od drveta napravljena i mogla se montirati. A kad je bilo malo mjesta, onda je bila samo nacrtana” (Bukač⁹⁸¹, 7. siječanj 2016). Svi su radili dobrovoljno, bez honorara. Troškove izrade kulisa i nabavke kostima Beseda je podmirivala od prodaje ulaznica: „Da, prodane ulaznice su bile glavni izvor prihoda. Dvorana je uvijek bila rasprodana, a nisu dolazili samo Česi. Naravno, zarađen novac se koristio za obnavljanje i nabavljanje novih kulisa. Ljudi su dobrovoljno radili, ali se moralo puno materijala kupiti – kostimi i tako dalje”

⁹⁷⁸ Věra Sigal rodila se 1941. godine u Žablaku. Gimnaziju je završila u Daruvaru gdje se uključila u rad Besede, a amaterski je učila i svirati violinu. Nakon studija je jedno vrijeme radila kao prosvjetna radnica, a zatim prevoditeljica u Zagrebu. Živi na relaciji Zagreb-Daruvar. Bila je aktivna u radu Češke knjižnice u Daruvaru.

⁹⁷⁹ Vladimir Bertić rodio se 1941. godine. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Daruvaru, a nakon studija kemije kao inženjer je radio u Zagrebu. Bio je aktivan u radu Beseda u Daruvaru i u Zagrebu. Svirao je harmoniku.

⁹⁸⁰ Josip Kubiček(1910.-1981.) rodio se u Bosanskom Brodu. Kao prosvjetni radnik došao je 1948. u Daruvar. Predavao je predmete vezane za tehnički i likovni odgoj. Bio je prvi ravnatelj daruvarske gimnazije otvorene 1954.godine. Uključio se u rad daruvarske Besede dajući korisne savjete za tehnička pitanja.

⁹⁸¹ Toni Bukač rodio se u Daruvaru 1941. gdje je završio osnovnu školu. Nakon završene grafičke škole radio je u daruvarskoj tiskari. Radio je u više sekcija Češke besede i na mnogim tehničkim poslovima.

(Kmoniček, 5. travanj 2015). Da bi obavijestili građanstvo o programu, izdavali su letke, ali i pisali velike plakate: „Moj tata [prof. Kubíček] je bio dobar organizator u uvjetima koji su tada bili, npr. pisanje plakata. Morate znati da se to tada radilo u linorezu. Pa su radili plakate pošto je moj tata to znao” (Kubíček, 12. svibanj 2016). Osim kulisa pobrinuli su se i za reflektore, što je u tom razdoblju predstavljalo veliki napredak: „A za operete smo radili kulise. Sami smo crtali i izrezivali, postavljali reflektore, prekrasni su bili. Mijenjali su dan, noć. Zato je i bio takav uspjeh, amateri takvo što nigdje nisu uspjeli kao mi tada” (Bukač, 7. siječanj 2016). Kostime su si u počecima davali šivati sami: „Ljudi su si šivali. Tako je na primjer tvoj djed sam sebi dao šivati pravo lovačko odijelo. Kupio je zeleni materijal i onda su mu to stari Marić i Berger sašili. Tamo su bile i večernje haljine kakvu je imala i njegova partnerica” (Kmoniček, 5. travanj 2015). Beseda je tijekom godina prikupljala kostime i čuvala ih u garderobi: „A kostimi ... Češka beseda je godinama skupljala kostime, oni su imali garderobe, nešto se dorađivalo, nešto se pravilo novo. Tako i nošnje. Njih su čak neki imali i svoje vlastite. Ponajviše dečki košulje” (Bertić, 14. svibanj 2015).

Probe su, kako navode tadašnji izvođači, bile dobro organizirane i brojne. Postavljanje jedne operete iziskivalo je u prosjeku 70-ak proba. Gospodin Bertić navodi: „Probe su bile, ovako, ispočetka možda jednom tjedno. Prvo su radili svatko posebno – glumci, pjevači, svirači, i kad se to približavalo kraju sve se to skupljalo. Mi smo isto svirali posebno. I pred nastup se to tesalo svaki dan” (Bertić, 14. svibanj 2015). Probe opisuje i gđa Sigal: „Prva proba je bila samo orkestar, tako da vidimo da ništa ne znamo. A sa pjevačima je to trajalo. Mislim da je prvo bio samo orkestar mjesec dana, pa svi skupa još mjesec dana. Zato je to publika tako voljela, jer je sve bilo razrađeno. Imali smo probe dosta često, a nekad su trajale i dosta dugo. Zнала sam doći kući oko ponoći. Ne sjećam se ni da li nam je bilo zima u dvorani ako smo imali probe zimi. Znam da nismo imali grijanje kao sada, tamo je samo bila peć. Uglavnom su probe trajale najmanje dva sata. A mi smo svi imali mali strah od njega [g. Knytla]. Nikakve šale, nikakvo pričanje, svi smo samo gledali njega, i stari i mladi. Što je on rekao tako je bilo. Zaista smo svi imali prema njemu poštovanja” (Sigal, 9. svibanj 2015).

Za oglašavanje proba bili su zaduženi g. Častek i njegova kći: „S obzirom da je orkestar bio tatina obveza, poslijepodne sam nakon škole morala obilaziti na biciklu Daruvar i zvati ljude na probe: ‘Dobar dan, tata vas pozdravlja i obavještava da će proba orkestra biti sutra, četvrtak u sedam sati’ i tako deset, petnaest puta. Nekad se moralo ići i u Lipovac kod Maline, Kalenskog i Vaška. Tada telefoni nisu postojali” (Herceg, 8. siječanj 2016., e-pismo).

Ponekad je na probama bilo i neobičnih zgoda kojih se izvođači također prisjećaju: „Jedanput nam se desio peh, „pukao remen”⁹⁸² – izgubili se svi. A ja sam kao za vraga imao neke akorde. Svi se izgubili, a ja svoje nastavio svirati i sa mnom još samo gospođa na klaviru, ali

⁹⁸² Gospodin Bertić je upotrijebio izraz koji se koristi kada se želi opisati nešto što je pošlo po krivu.

melodija se izgubila. I kad je došlo do jednog dijela, svi su se ponovno uhvatili. Nakon toga je on [Josip Knytl] meni rekao: ‘Ti momče, ti si nas spasio’. Eto, toga se sjećam. No uvijek je bilo sve korektno” (Bertić, 16. svibanj 2015). Vera Sigal je također opisala jednu probu: „Ja se sjećam te prve zajedničke probe. Svi smo sjeli, on [J. Knytl] je došao i dao pravi tempo. Ja sam prva ispala, možda sam se čak i rasplakala. Tako su ispadali jedan za drugim. I na kraju je bila tišina. Tada su mi govorili kolege: ‘Vero, ne uznemiruj se zbog toga, pa on je to učinio namjerno da vidi što znamo a što ne’. Poslije nas je tako doveo u red da je to bio sasvim dobar orkestar” (Sigal, 9. svibanj 2015). Mira Kmoniček⁹⁸³ je pak prepričala zašto sama nije sudjelovala u operetama te kako je njezin muž⁹⁸⁴ odlazio na probe: „Nisam imala vremena, no probe su bile dosta duge. Znam da se Oto vraćao nekad i nakon ponoći doma. Od 20 sati do nekih 23 sata u prosjeku. Po tri, četiri mjeseca. Oni su si i nakon probe znali otići na piće, ali svejedno, probe su dugo trajale” (Mira Kmoniček, 5. travanj 2015).

Gospodinu Knytlu, kao što je već navedeno, bilo je bitno raditi na kvaliteti: „On je tako bio pedantan, do perfekcije je radio, 10-15 puta ponoviti. Svakoga je ispravljao” (Bertić, 14. travanj 2015). O probama mi je pisala i gđa Herceg: „Na probama se ponavljalo i ponavljalo do beskraj. Često su trajale do ponoći, nekad i do dva sata nakon ponoći. Ako netko od glavnih glumaca nije došao, proba se odgodila, ako se nije pojavio dva puta, bio je zamijenjen drugim glumcem. Ako je netko došao ‘malo veseliji’, što se isto događalo, proba se nije održala, zato je iduća trajala do dva u noći. Ako je netko na izvedbu došao ‘malo veseliji’, tada ga se šamaralo, zalijevalo kavom, zato što se sala puna ljudi, koji su često dolazili i iz udaljenih sela, nije mogla poslati kući i otkazati izvedbu” (Herceg, 8. siječanj 2016., e-pismo). Takvim načinom rada g. Knytl je stvarao odgovorne osobe željne uspjeha. Usmjeravao ih je prema kvalitetnom pristupu radu, a oni su dalje postali uzorom narednim naraštajima Besede.

Prema riječima mojih sugovornika i na izvedbama je bilo raznih neočekivanih situacija: „Na primjer kad se Mirko Grabar napio prije izvedbe, onda je improvizirao. Bio je jako komičan” (Bukač, 7. siječanj 2016). „Većini ljudi, posebno Mirko Grabar, ostao mi je u sjećanju kao komičan lik. Bio pun humorističkih upadica koje su izazivale smijeh, divan čovjek. I volio je malo popiti, ali nije pazio kad će to učiniti, pa dođe na predstavu i malo improvizira” (Kmoniček, 5. travanj 2015). Spomenuo ga je i g. Bukač: „Da, on je bio rođeni komičar. To su ljudi s kojima nisi mogao ozbiljno pričati. Nikad nisi znao je li on nešto misli ozbiljno ili ne. Jednom je isto bilo prije reprize. Nema Grabara, a imao je jednu od glavnih uloga. Onda su ga našli, a

⁹⁸³ Mira Kmoniček bila je baka autorice ovoga teksta.

⁹⁸⁴ Mirin suprug bio je Oto Kmoniček (1928.-2012.) koji se rodio u Daruvaru. Bio je građevinski tehničar koji je živio i radio u rodnom gradu. Bio je član Besede i povremeno nastupao kao glumac i glazbenik u operetama. Bio je djed autorice ovog teksta, ali u vrijeme nastajanja ovog teksta bio je već pokojnik.

on nije mogao gotovo ništa pa su mjesto njega stavljali pjesme. A njemu su kuhali kavu, stavljali obloge da što prije dođe k sebi” (Bukač, 7. siječanj 2016).

Da bi operete imale kvalitetnu glazbenu podlogu, g. Knytl je sastavio i orkestar: „Bilo je: ‘Hochu příd nám pomoct’ [Momče, dođi nam pomoći]. I tako sam ja tamo počeo svirati. Ja sam bio na harmonici. Imao sam i solo i pratnju, ovisi kako kad” (Bertić, 16. svibanj 2015). Članovi orkestra nisu morali biti i članovi Besede. U orkestru je mogao svirati svatko tko je imao želju za radom. Bili su u njemu i Knytlovi učenici: „Da, ja sam bila najmlađa. Svi ostali su bili već gospoda i gospođe, a bila je jedino mlada skupina s kojima je gospodin Knytl uvijek bavao violine i klavir. Oko 6-7 njegovih učenika” (Sigal, 9. svibanj 2015). Bili su mu važni i pjevači: „Knytl je jako strogo birao tko će pjevati. Svi su bili izvježbani i nije bilo falševa jer je gospodin Knytl bio toliko temeljit i sve se moralo paziti. Dok nije bilo kako je pisalo, ponavljalo se. Za njegovo vrijeme je bilo jako kvalitetno u svakom pogledu – tekst, gluma, pjevanje. Ako netko nije zadovoljavao, morao je odustati” (M. Kmoníček, 5. travanj 2015).

Josip Knytl je nabavljao notni materijal i raspisivao ga uz pomoć nekih članova: „Da, on je pisao. On je to uvijek zanimljivo pisao, nekad su violine imale solo, nekad ja [harmonikaš], i tako. A nekad je harmonika samo upotpunjavala sa akordima” (Bertić, 16. svibanj 2015). Gospođa Sigal navodi: „Tada su se note raspisivale. Možda je i moj otac raspisivao, ne sjećam se više, jer je on isto svirao trubu. Svatko tko je znao, onda je raspisivao. Gospodin Knytl je to sve sakupio i sve note su bile kod njega. A kad su umrli on i njegova žena, kuća je ostala napuštena i svatko si je uzimao što je god htio. Note su se zagubile. Bila je tamo harmonika, klavir, ne znam je li na njemu učila svirati gospođa Matušek ili Vlatka Klubiček. Sedam violina, kontrabas, bubnjevi. No, cijeli orkestar smo imali, bilo nas je tamo mnogo. Sjedili smo dolje i bili smo zaklonjeni od publike. Ja sam bila sedma violina. Samo sam tri godine svirala violinu, a on me već ugurao u orkestar. No, išlo mi je jer imam apsolutni sluh. Svaki put me isticao kao primjer: ‘Pogledajte kako si je Vera naštimala violinu’. A lijene dečke je uvijek grdio” (Sigal, 9. svibanj 2015).

Budući da su u orkestru bili ljudi koji su zaista voljeli svirati, neki od članova svirali su i izvan opereta: „Svirali su, recimo, na novogodišnjim zabavama. Oni su svi bili jako dobri prijatelji. Tvoj djed [Oto Kmoníček] je svirao violinu i bubnjeve. Pokojni Erni Matina i Božo Grubišić su svirali harmoniku. Gospodin Švajthart i Kraljić su svirali trube, Švajthart i violinu. Na klaviru je bio gospodin Volenec. Oni su se međusobno mijenjali. Dvije, tri [pjesme] je svirala jedna postava, zatim su se neki otišli odmoriti, ali su ih mijenjali drugi.. Ali to samo na zabavama, ne na koncertima” (M.Kmoníček, 5. travanj 2015).

Razgovarajući sa svjedocima toga doba, mogla sam uvidjeti kako je to zaista bilo najljepše doba u radu dramske skupine. Mira Kmoníček koja je gledala neke operete navodi: „Sjećam

se, da je prva bila *Vesnice zpívá*, no nju nisam gledala. Tamo je glumila Seka Kmoníček⁹⁸⁵ [sestra Ota Kmoníčka]. Druga je bila *Z chaloupek pod horami*. Tamo je djed [Oto Kmoníček] pjevao glavnu mušku rolu, a žensku ulogu je pjevala gospođa Libuša čijeg prezimena se ne sjećam. Bilo je veoma lijepo, muzički obrađeno, odsvirano bez greške. To je gospodin Knytl uvježbavao i raspisivao. To je bilo krajem 1958. i 59. dok je još tvoja mama bila beba. U proljeće je bila premijera” (M. Kmoníček, 5. travanj 2015). Bez obzira na netočne godine, vidljivo je kako je većina toga ostala u sjećanju. Opereta se sjeća i violinistica Vera: „Ja se sjećam samo te dvije. *Vesnice zpívá*, tu smo pjevali svi skupa iz gimnazijskog zbora. *Na ty louce*, tamo sam već svirala. A dalje sam već bila na studiju. Čitala sam nedavno u knjizi, koja je izdana o dramskoj skupini, da su tad operete bile omiljene. One su ostavilo traga pošto su ih prihvatili i gospodin Častek i neke druge Besede” (Sigal, 9. svibanj 2015). U sjećanju mojih sugovornika isticala se uvijek lijepa suradnja i želja za radom: „To je bila fantastična kompanija, bile su i ljubavi među djevojkama i dječacima. Probe su bile svaki dan. Mnogi su dugo nakon toga hodali zajedno. Na primjer, Vlado Bertić s Verom Kolejakovom. Kad su otišli na studij, onda su se razišli ... On je oženio na kraju njenu sestričnu. Svi smo se voljeli. I sa starijima. Svi smo bili na ti, kao prijatelji” (Bukač, 7. siječanj 2016). Sudeći prema doživljajima izvođača, glavni je cilj ovih projekata bio osjećaj zajedništva pripadnika češke manjine postignut aktivnim radom u Besedi. Češke besede uvijek su svoje članove poticale na zajednički rad kako bi kroz glazbu, glumu i ples osvijestile pripadnost manjini i razvile ljubav prema kulturi svoga naroda.

Nakon smrti Josipa Knytla 1963. godine rad na priređivanju opereta u Daruvaru preuzeo je jedan od ranijih izvođača – Václav Částek. I u njegovo su se doba izvodile operete koje su imale brojne uspješne izvedbe. Nažalost, oko 1972. godine je došlo do zatišja i operete se u Daruvaru više nisu izvodile. Razlog tomu mi nitko nije znao precizno navesti. Orkestar se većinom rasformirao, a glumci više nisu bili toliko zainteresirani za daljnji rad. Unatoč tomu, g. Částek je nastavio sa svojim radom, ovaj puta u suradnji s Češkom besedom u Lipovcu.

U arhivi Češke besede Daruvar pronašla sam mnogobrojne ispunjene i neispunjene primjerke obrazaca za evidentiranje predstava pod nazivom *Záznamy o předvedené divadelní hře* (Zapisi o izvedenoj kazališnoj predstavi). Obrazac je od 1957. tiskala *Jednota* za potrebe *Maticice divadelního ochotnictví při Českem svazu v Chorvatsku* (Maticice kazališnog amaterizma pri Češkom savezu u Hrvatskoj).

Dramska sekcija pri Češkoj besedi Daruvar koristila ih je kao svojevrsne zapisnike o predstavama izvedenima tijekom godine s pojedinostima njihova pripremanja. Obrazac je sadržavao 33 upitnika koje je režiser trebao ispuniti. Sadržavali su sljedeće podatke: redni broj izvedbe, autora djela, naslov djela, vrstu djela, vrijeme i mjesto izvedbe, režisera, inicijato-

⁹⁸⁵ Seka Karla Kmoníček rodila se 1929. godine. Završila je ekonomsku školu i dugo vremena radila u administraciji Jednote. U daruvarskoj Češkoj besedy radila je u dramskoj i folklornoj grupi.

Divadelni kroužek při Čs. Besedě v Daruvaru
řádný člen Matice divadelního ochotnictva při Čs. Svazu v I.R. Chorvatsku

ZÁZNAMY O PŘEDVEDENÉ DIVADELNÍ HŘE

(data pro archiv a pamětní knihu spolku)

1. POŘADOVÉ ČÍSLO HRY Očíslo činnosti spolku (včetně event. opakování a zájezdů)	201 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209,																													
2. AUTOR HRY Jméno a příjmení spisovatele	Tobias - divotný - Rohan. Hudba Jana Bena																													
3. NÁZEV HRY Dějiny	"Na ty louce zelený"																													
4. DRUH HRY Číslo, drama, obraz ze života, komedie, veselohra atd., o kolika jednáních a proměnách	Lidová opereta o 5. obrazech																													
5. KDY A KDE BYLA HRA PROVEDENA Vypsati i při zájezdech	premiéra 21. 11. 1959 v Daruvaru (příjezd repiny, 22/11/59, 20/3, 20/3, 4/4, 5/4, 13/4, 18/4, celkem 9 x (soud nejdelší hru 9/15 na příjezd v Čs. Svazu v Daruvaru)																													
6. JMÉNO REŽISERA	Josef Knytl																													
7. KDO NAVRHL HRU a datum upravení spolku, aby se hra dělala	Josef Knytl																													
8. ÚČESKUJÍCÍ VE HŘE Vypisovatli jménem a příjmením všechny osoby a kterou roli hráli,	<table border="0"> <tr> <td>Vojtěch Štepl, mluví</td> <td>Viktor Poláček</td> </tr> <tr> <td>Alena Chalická, sítá reži</td> <td>Eduď Kubelková</td> </tr> <tr> <td>Prof. Dr. Vilma Babišová</td> <td>Božena Proházka</td> </tr> <tr> <td>Bruno Zemanek, mluví</td> <td>Vilma Mělník</td> </tr> <tr> <td>Ing. Jiri Mikalák, mluví</td> <td>Oldřich Křiváček</td> </tr> <tr> <td>Miloslav Šebánek, mluví</td> <td>Marek Proházka</td> </tr> <tr> <td>Barbora, sítá reži</td> <td>Stolova Mělník</td> </tr> <tr> <td>Karel, sítá reži</td> <td>Milva Šustová</td> </tr> <tr> <td>Julius Horowitz, mluví</td> <td>Ing. Jiri Mikalák</td> </tr> <tr> <td>Lola Pulová, mluví</td> <td>Václav Zemanek</td> </tr> <tr> <td>Božena Chalická, mluví</td> <td>Josef Křiváček</td> </tr> <tr> <td>Věra Chalická, mluví</td> <td>Věra Chalická</td> </tr> <tr> <td>Josef Chalická, mluví</td> <td>Věra Chalická</td> </tr> <tr> <td>Josef Chalická, mluví</td> <td>Věra Chalická</td> </tr> </table>		Vojtěch Štepl, mluví	Viktor Poláček	Alena Chalická, sítá reži	Eduď Kubelková	Prof. Dr. Vilma Babišová	Božena Proházka	Bruno Zemanek, mluví	Vilma Mělník	Ing. Jiri Mikalák, mluví	Oldřich Křiváček	Miloslav Šebánek, mluví	Marek Proházka	Barbora, sítá reži	Stolova Mělník	Karel, sítá reži	Milva Šustová	Julius Horowitz, mluví	Ing. Jiri Mikalák	Lola Pulová, mluví	Václav Zemanek	Božena Chalická, mluví	Josef Křiváček	Věra Chalická, mluví	Věra Chalická	Josef Chalická, mluví	Věra Chalická	Josef Chalická, mluví	Věra Chalická
Vojtěch Štepl, mluví	Viktor Poláček																													
Alena Chalická, sítá reži	Eduď Kubelková																													
Prof. Dr. Vilma Babišová	Božena Proházka																													
Bruno Zemanek, mluví	Vilma Mělník																													
Ing. Jiri Mikalák, mluví	Oldřich Křiváček																													
Miloslav Šebánek, mluví	Marek Proházka																													
Barbora, sítá reži	Stolova Mělník																													
Karel, sítá reži	Milva Šustová																													
Julius Horowitz, mluví	Ing. Jiri Mikalák																													
Lola Pulová, mluví	Václav Zemanek																													
Božena Chalická, mluví	Josef Křiváček																													
Věra Chalická, mluví	Věra Chalická																													
Josef Chalická, mluví	Věra Chalická																													
Josef Chalická, mluví	Věra Chalická																													

Slika 5: Obrazac za evidentiranje predstava pronaden u arhivi Češke besede Daruvar

ra produkcije, izvođače, statiste, inspicijenta, zastornika, osvjetljenje na pozornici, uređenje scene, glazbu u predstavi, šaptače, broj proba, posjećenost proba, maskere, kostime, nošnje i rekvizite, ostale poslove na sceni ili iza nje, uređenje gledališta, ulaznice, prodaju karata, kontrolu karata, sveukupan broj sudionika, posjećenost, uspjeh, plesnu zabavu nakon izvedbe,

bilješke o početku i stankama pri izvedbi i ostale važne okolnosti vezane uz djelo te priloge za arhiv i napomene režisera. Najviše je pojedinosti zabilježio g. Knytl. On je temeljito ispunjavao sve 33 rubrike. Kasniji su režiseri navodili samo osnovne podatke, zanemarujući podatke o tijeku rada na predstavi. Podatci zabilježeni u tim zapisnicima čine najvažniji izvor za opis svake pojedine operete koju je amatersko kazalište u Daruvaru izvodilo - što slijedi u nastavku ovoga rada.

Popis opereta postavljenih u Daruvaru

Vesnice zpívá

Bila je to prva opereta u daruvarskom amaterskom kazalištu postavljena nakon završetka Drugoga svjetskog rata u režiji Josipa Knytla. Izvedena je ukupno šest puta. Premijera je bila 12. travnja 1953. godine u Češkom narodnom domu u Daruvaru. Opereta Richarda Branalda pisana je u tri čina, a često je određuju i kao komediju.

Slika 6: Izvođači operete *Vesnice zpívá* s J. Knytlom u narodnim nošnjama
(*Jednota*, 1953, br. 18, str. 3)

Z chaloupek pod horami

Druga opereta bila je premijerno izvedena 12. ožujka 1955. godine u Češkom narodnom domu u Daruvaru. Izvedena je pet puta. Autori djela su V. Vrána i V. John, a kao skladatelja g. Knytl navodi Jendu Syrovátku (na internetu e navedeno da je to bio Jaroslav Drexler).

Ochotnický a hudební soubor ve hře »Z chaloupek pod horami« v Daruvaru

Slika 7 : Izvođači ansambl operete *Z chaloupek pod horami* (*Jednota*, 1955, br. 3, str. 3)

Slika 8: Izvođači operete *Na ty louce zelený* s dirigentom J. Knytlom

Na ty louce zelený

Opereta Jara Beneša *Na ty louce zelený* imala je svjetsku praiizvedbu 28. lipnja 1935. u *Tylovom divadlu v Nuslich* u Pragu (Šulc 2002: 298). Daruvarski sugovornici su se najčešće prisjećali ove operete i njene dvije pjesme. Josip Knytl navodi kako je prva nepotpuna izvedba bila u daruvarskoj pivovari na prvi dan Uskrsa 12. travnja 1936. godine. Poslijeratna je izvedba imala premijeru 21. ožujka 1959. godine. Imala je ukupno 9 izvedbi.

Sládci

Djelo *Sládci* (Pivari) četvrta je opereta u produkciji Češke besede Daruvar. Tekst je napisao Karel Jaromír Erben, a za operetu ga priredio J. Tureček-Jizerský. Premijera je bila 28. travnja 1962. godine. Imala je ukupno 6 izvedbi.

Mládenka z kovárny

Mládenka z kovárny (Mladenka iz kovačnice) je opereta Karla Balaka za koju je originalnu glazbu napisao Oldřich Sedlmaier. Nastala je 1934. godine. U Daruvaru je ova opereta postavljena 1964. godine. Bila je to prva opereta postavljena nakon smrti dirigenta i režisera Josipa Knytla. Režiser je bio Stjepan Ambrož, dirigent Václav Částek, a voditeljica zbora Ludmila Kolečková.

Románek krásné cikánky

Opereta *Románek krásné cikánky* (Roman krasne ciganke)⁹⁸⁶ napisana je u tri čina. Dje-

Slika 9: Jaroslav i Zdenka Pilát

Slika 10: Karla Mžik-Kmoníček i Jaroslav Chvála u ulozi Gine i Petra

⁹⁸⁶ U češkom originalu riječ „ciganka” u naslovu djela je napisana malim slovom, suprotno pravopisu češkog jezika, stoga riječ tako prenosim i u hrvatski. Također, preuzimam i termin Ciganka jer se i u izvorniku koristi taj termin, za razliku od termina *romska žena* (Romkinja).

lo je napisao Karel Balák, a autor glazbe je Jan Srovátka s kojim je daruvarska Beseda već ranije surađivala. U radu daruvarske Besede izvedena je petnaest puta tijekom 1965. godine. Režiser i dirigent bio je Václav Částek.

Za naši salaši

Godine 1966. godine u Daruvaru je postavljena Benešova opereta: *Za naši salaši* (Iza naše planinske kolibe). Autori libreta su dr. Tobis, V. Mirovský, K. Špilar i Dr. Rohan. Svjetska prai-zvedba bila je 3. rujna 1938. godine. U Daruvaru je *Za naši salaši* izvedena četiri puta. Premijera je bila 30. travnja 1966. u Češkom narodnom domu.

Silva – Kneginja čardaša

Poznata opereta E. Kálmana *Silva – Kneginja čardaša* premijerno je izvedena 1951. godine u Zagrebačkom gradskom kazalištu Komedija. U izvedbi dramske skupine Češke besede Daruvar postavljena je 22. ožujka. 1969. godine i imala je 4 izvedbe.

U svatého Antoníčka

Opereta *U svatého Antoníčka* (Kod svetoga Antona) još je jedna opereta Jare Beneša koju su izvodili i daruvarski amateri. Izvedena je 5 puta , prvi puta 1972. godine.

Operete u Lipovcu / Ljudevit Selu

Operete su se nakon Daruvara počele izvoditi i u susjednom selu Lipovcu, češkoj verziji imena Ljudevit Sela. Budući da je Václav Částek, dirigent koji je naslijedio Josipa Knytla u daruvarskim operetama, bio zainteresiran za daljnji rad na operetama, došao je na ideju da ih nastavi raditi u Lipovcu: „Pošto je gospodin Částek ranije pozivao neke ljude iz Lipovca da pripomognu u daruvarskom orkestru i ponekad glumce za muške uloge, smatrao je da se mora Lipovcu na neki način odužiti. Tako je pitao nas u Lipovcu da li bismo mi htjeli izvoditi operetu jer će pozvati svoj orkestar za pratnju. I tako je počela suradnja. Uvježbavali smo tri operete s daruvarskim orkestrom, pojedinim lipovačkim glazbenicima i glumcima uglavnom iz Lipovca” (Janota⁹⁸⁷, 16. svibanj 2015). S njima je ostvario uspješne izvedbe opereta *Zmoklá slepice* (Pokisla kokoš), *Ja jsem malý mysliveček* (Ja sam mali lovac) i *Hloupé děvče z naši vesnice* (Glupa djevojka iz našega sela).

⁹⁸⁷ Leonora Janota rođena je u Lipovcu 1947. godine. Nakon osnovne škole i daruvarske gimnazije završila je Pedagošku akademiju u Pakracu. Radila je kao učiteljica, zatim ravnateljica Češke osnovne škole u Daruvaru i predsjednica Saveza Čeha Hrvatske. Bila je aktivna u radu čeških beseda u Lipovcu i Daruvaru, posebno u dramskoj i pjevačkoj skupini.

Iako je u Lipovcu kazališni amaterizam počeo krajem 19. stoljeća, operete su u njega došle kasnije nego u Daruvar: „Ljudi su zaista voljeli kazalište. A mi smo htjeli nešto više. Osjećali smo se dovoljno sposobni. Za pučanstvo je to bio velik događaj jer je iz tako malog sela stigla tako kvalitetna opereta. To su bile tri izazovne operete s glazbenom podlogom. Tvoj djed je također tamo svirao. Ukratko, posjetili smo čitav niz sela. To je bio doživljaj jer se postigao takav visok nivo” (Janota, 16. svibanj 2015).

Na veliku sreću i u Lipovcu je bilo glumaca s glazbenom nadarenošću: „Stvarno su cijele generacije nekih obitelji bile veoma talentirane, na primjer Mirek Vašek⁹⁸⁸. On je glumio glavne muške uloge i zato što je lijepo pjevao” (ibid.). Gospodin Vašek se također sjeća svojih dueta: „Pavlinka Adlaf je super pjevala, ja sam uvijek pjevao gornji glas, a ne unisono, to mi nije to. Čim tamo nisu dva glasa, nešto mi nedostaje. Iz toga nemaš ništa. Lenka [Leonora Janota] je isto prekrasno pjevala. S njom sam isto imao krasne duete” (Vašek, 10. travanj 2016). Dueta se sjeća i Leonora: „Na primjer, ja sam pjevala duete s Mirkom Vaškom, on je bio „moj dečko“ u svakoj opereti. Neke znam još i danas. Jednom sam imala takvu tužnu ariju da se rasplakala cijela dvorana. S obzirom da sam znala to osjećajno pjevati, rasplakala sam se pri pjevanju i ja sama. I to je rastužilo publiku. No, bilo je i veselih arija” (Janota, 16. svibanj 2015). Izvedbe su bile brojne i uspješne, iako su svi izvođači bili amateri. „Sve su to bili stanovnici Lipovca. Ili seljaci, ili kućanice, ili majstori. Svi su bili negdje zaposleni. Uglavnom ljudi sa srednjom školom. Nitko nije bio visoko školovan. Jedino sam ja bila učiteljica” (ibid.).

U usporedbi s daruvarskom Besedom, Lipovac je imao manje dostupnog materijala za operete. Postojala su libreta. Notni materijal nije postojao uopće ili je postojao samo djelomično. Zbog toga je g. Častek morao preuzeti i ulogu obrađivača i/ili skladatelja: „Neke note je pronašao, a neke melodije je on sam ukomponirao u to. On je i aranžirao i skladao. Znam da su govorili da je posudio neku melodiju iz neke druge operete. To nije bilo njegovo autorsko djelo nego više prilagođeno” (Janota, 16. svibanj 2015).

Probe su i u ovom slučaju bile brojne: „Većinom se počinjalo uvježbavati u jesen, krajem listopada, a nakon 1. studenog je počinjala kulturna djelatnost. Tako se dva mjeseca mnogo radilo i tek krajem siječnja smo se usudili ići na premijeru. Probe su bile nekoliko puta tjedno” (Janota, 16. svibanj 2015). Kako u Lipovcu nije bilo dovoljno glazbenika, operete su uglavnom pratili glazbenici iz Daruvara: „Da orkestar ne bi morao dolaziti u Lipovac, pjevači su odlazili u Daruvar. Probe su se odvijale ispod pozornice u Češkom domu i tamo smo uvježbavali pjevanje” (ibid.). Svi su redovito dolazili na probe. Osim želje za radom, na probama se razvi-

⁹⁸⁸ Miroslav Vašek rođen je u Lipovcu 1934. godine. Osnovnu školu završio je u Daruvaru. Već od mladosti zanimala ga je glazba pa se uključio u puhači orkestar koji je vodio Vojta Janota. Svirao je u daruvarskom, a kasnije u lipovačkom puhačkom orkestru. Bio je aktivan i u lipovačkoj Besedy. Nastupao je u operatama ili je bio u glazbenoj pratnji.

jala povezanost članova Besede: „Zimi smo se sastajali u maloj prostoriji, a Beseda nije imala dovoljno drva, pa smo se mi međusobno dogovorili da će svaku večer netko donijeti drva i ugrijati prostor. Mijenjali smo se također tko će skuhati čaj ili tko će donijeti kolače. Bile su to probe na kojima se radilo, ali i gdje se zabavljalo. Jedva se čekalo da dođe zima da se počnu uvježbavati predstave jer u to vrijeme još nisu svi imali televizor, pa je ovo bilo zanimljivo za sve” (ibid.). Prije probe s orkestrom g. Částek je pjevače sam pratio na instrumentu i čistio njihovu intonaciju: „On je dolazio na probe, a dovezao si jedan glazbeni instrument. Nešto kao violina. Onda smo mi svatko ponaosob uvježbavali svoje pjevanje. Bio je pedantan, nikakvo lupetanje. Visina tona i pravilno postavljen ton je zaista morao biti otpjevan tako da to bude kako treba. S nama djevojkama nije imao problema, ali na primjer Pavel Res, koji je jako dobro glumio svoje uloge, nije znao držati ton. A stoga se gospodin Částek veoma ljutio: ‘Kako to ne čuješ?’ On to zaista nije čuo da bi mogao sam nešto ponoviti” (ibid.). Proces priređivanja predstava završavao je skupnim probama cijeloga ansambla: „Dva tjedna prije premijere naši muževi su odlazili po glazbenike i dovozili ih u Lipovac kako bi probe bile cjelovite” (ibid.).

Kao i g. Knytl, Václav Částek je pokušavao iz glumaca izvući ono najbolje: „Zanimljivo je što smo uvijek bolje pokrili ženske uloge, mi žene smo bolje znale pjevati nego muškarci. Gospodin Částek se uvijek ljutio na momke, kako nešto ne čuju. Uvježbavali smo tekst, moj muž je bio režiser, a gospodin Částek se brinuo o glazbi. To je bila prekrasna suradnja” (Janota, 16. svibanj 2015.). Bez obzira na trud g. Částeka, nekim izvođačima bi ipak ponešto zasmetalo: „Kako je svirao orkestar? A svakakvi su bili glazbenici, to je amaterski rad, netko falša, netko ne može svirati sitne note. Ja sam volio F-dur, tako pjevni tonalitet. A neki ‘muzikanti’, oni C-dur, da ima što manje predznaka. Meni što više predznaka, to ljepše zvuči. Bilo je problema s nekim instrumentima, kao trube kadsu bile pola tona niže. A bilo je i savršenih; Švajhart⁹⁸⁹, on je bio profesionalac, pravi ‘notalist’“ (Vašek, 10. travanj 2016).

I u ovoj dramskoj skupini, kao i u daruvarskoj, glumci su se sami brinuli za kulise i kostime: „Sami smo si crtali kulise, šivali kostime. Kad smo počinjali uvježbavati predstavu, poslušali smo režisera koji je rekao: ‘Ovo je predstava iz tog i tog razdoblja, probajte naći kod kuće odjeću koju smatrate prigodnom kako bi to trebalo izgledati.’ Tako smo prikupljali odjeću od starijih ljudi. Ako je nešto bilo uništeno, po tom uzoru smo dali nešto sašiti. Dali smo krojaču ili smo sami šivali. Hoću ti ovdje pokazati, ovdje na primjer [pokazuje fotografiju] imam suknju koju je teta iz Amerike poslala krajem 19. stoljeća i bluzu. Ili ovo, to sam sama šivala.

⁹⁸⁹ Ivan Švajhard već je prije Drugog svjetskog rata svirao krilnicu u daruvarskom puhačkom orkestru. Svirao je i u ratnim godinama u vojnim kapelama, a to je nastavio i nakon rata u Daruvaru. Mnogi su ga smatrali najboljim glazbenikom na krilnici. Poginuo je u saobraćajnoj nesreći 1992. godine kada su poginula još dvojica vrsnih glazbenika Miroslav Kalinski i Mato Kolar.

Slika 11: Antun Barta i Antun Pokorný u ulogama Ondruša i Jure (*Jednota*, 1972, br. 14)

Ovo je kombinacija seoske djevojke, pa sam imala jednu krojenu košulju i pregaču i suknju, prije bih rekla svakidašnja odjeća” (Janota, 16. svibanj 2015). Osim u programskim letcima, o izvedbi opereta ljudi su mogli saznati i preko radija: „Da, toga je bilo. Godine 1968. je počeo raditi Radio Daruvar, pa su obavještavali javnost. Sjećam se da su s glumcima radili intervju. Ja nisam znala o čemu da pričam. Sjećam se da je Zdenka Zvonarek radila intervju sa mnom i smijale smo se da pjevam kao mala Floramyje. Gdje sam ja bila od male Floramyje” (ibid.).

Na izvedbama i na probama redovito je sudjelovao i šaptač: „Pri svakoj probi smo imali izvrnog šaptača. To je bila Zdenka Šuto. Ona je znala sve uloge napamet i uvijek je kartala s onim tko nije morao biti na pozornici. Pratila je tekst i šaptala. Niti jednom nije ostavila glumca na cjedilu” (Janota, 16. svibanj 2015). Rad na operetama je i lipovačkim amaterskim glumcima ostao u lijepom sjećanju: „Nikad nije bilo svađe. Jako lijepa suradnja, s time da moram reći da je gospodin Častek bio jako strog i nije štedio na riječima. Nije se dogodilo da je on došao s orkestrom, a da netko nije znao svoj dio. Ponavljalo se dok god nije bilo kako spada. No nikoga nije vrijeđao, niti si itko dopustio da vrijeđa njega. Jako lijepa suradnja” (Janota, 16. svibanj 2015). Gledatelji koji se sjećaju izvedbi tih opereta imaju samo riječi pohvale. Gospodin Sitta, koji je također radio na nekim operetama, navodi: „Pa gledajte, kao amateri su to dobro napravili. Amaterski rad, na takvu stvar ne možete prigovarati. On [g. Častek] je

to napravio dobro. Imao je tamo dobre glumce, dobre pjevače, a operete su imale značaj. Imale su velik broj sudionika, toliko ljudi je sudjelovalo da se u nekim selima nisu mogle izvoditi jer je pozornica bila premala. Mi smo sa sela morali odlaziti u Daruvar da bi ih mogli gledati. Ne mogu reći da je to radio loše.” (Sitta, 31. siječanj 2016).

Iako su imali obvezu dolaziti na probe i usavršavati svaki detalj, ništa od toga nije umanjivalo želju za radom. Preko amaterskog kazališta izvođači su se upoznali s novim načinom izvođenja glazbe, ali i glume. Ovi su projekti imali i obrazovnu vrijednost. Neki od izvođača ili publike do tada nisu znali razlikovati operetu i operu pa su na ovakvim primjerima mogli mnogo toga vidjeti i naučiti.

Zmoklá slepice

Komična opereta u tri čina *Zmoklá slepice* (Pokisla kokoš) djelo je autora libreta Richarda Branalda i autora glazbe njegova sina Adolfa Branalda. Amatersko kazalište Češke besede Lipovac premijerno je ovo djelo izvelo 25. prosinca 1965. godine.

Slika 12: Izvođački ansambl (*Jednota*, br. 2, str. 6).

Ja jsem malý mysliveček

Češka beseda Lipovac je u suradnji s daruvarskom Besedom početkom 1973. postavila operetu *Ja jsem malý mysliveček* (Ja sam mali lovac). Djelo je napisao Karel Fořt, a uglazbio Václav Částeck. Premijera je održana 27. siječnja 1973. u Lipovcu.

Slika 13: Karel Adlaf, Miroslav Vašek i ostali lovci

Hloupé děvče z naší vesnice

Operetu *Hloupé děvče z naší vesnice* (Glupa djevojka iz našega sela) napisali su libretist Jiří Balda i autor glazbe Emil Starý. Premijera je bila 14. veljače 1976. godine u povodu obljetnice tamošnje Češke besede i škole u Lipovcu.

Operete u Hercegovcu i Ivanovom Selu

Osim u Daruvaru i Lipovcu operete ili igrokazi s pjesmama počele su se krajem šezdesetih i sedamdesetih godina prošloga stoljeća igrati i u Hercegovcu i u Ivanovom Selu⁹⁹⁰. U to vrijeme već se osjećao nedostatak puhačkih orkestara pa je 1972. godine pri Čehoslovačkom savezu u Daruvaru zaposlen Ivan Sitta. U vrijeme njegova djelovanja (1972.-1978.) počela se ponovo obnavljati na širem daruvarskom području glazbena aktivnost. Osim što je vodio i osnivao nove puhačke orkestre, Sitta je želio spojiti glazbu i kazalište. Organizirao je pjevačke smotre (festivala) na kojima su nastupali svi nadareni pjevači iz pojedinih Čeških beseda. Operete su izgubile raniju važnost jer su se sada na pozornicama javljale isključivo glazbene točke. Tu su se upoznivali nadareni pjevači koji su 70-ih godina sudjelovali u operetama. Sitta je imao dovoljno glazbenoga znanja i priliku da dio svoga vremena posveti operetama kao dirigent i kompozitor.: „To Vam je bilo od 1972. do 1979. Imali smo u Hercegovcu više takvih glazbenih igrokaza. U početku ja sam ih pratio na harmonici. Svu sam glazbu napisao sam. U

⁹⁹⁰ Prva opereta u Ivanovom Selu bila je V poutech lásky (U okovima ljubavi) odigrana je 1968. godine. Glazbu je za nju komponirao Miroslav Kalinsky iz Malih Zdenaca. Pratnju je imao jedan lokalni plesni sastav, a glavne pjevačke uloge imali su članovi tamošnjeg crkvenog zbora.

tekstu je bilo starih čeških izraza. Zamolili smo gospođu Knytl⁹⁹¹ da nam to ispiše na pisaćem stroju, pa smo skupa preuređivali tekstove. Nešto suviše smo izbacili. Razumjela se u kazalište, bila je dobra amaterska glumica. Energična žena, kao grom. Zнала je i pjevati” (Sitta, 31. siječanj 2016.).

Postavljene su tri operete: *Odtroubeno* (Odsvirano), *Jak si Kačka štěstí vysloužila* (Kako je Kačka sreću odslužila) i *Eliksir*. Za sve tri glazbu je napisao Ivan Sitta: „Ja sam na te tekstove komponirao glazbu. A to me učio jedan profesor, Josip Magdić.⁹⁹² On mi je pokazao kako se sklada. Mene je jedinog uzeo kako bi me podučavao svirati trubu. On je bio hornist. I zajedno smo radili. Vidio je da se razumijem u partiture” (ibid.). Libreta je, kako navodi, pronašao u knjižnici Češke besede Hercegovac: „U Besedi kod nas postoji arhiv, imamo oko 1.000 knjiga. I među njima imamo i predstave i takve stvari. Onda sam ja na temelju ovih tekstova napravio glazbu u češkom melosu – polke, valcere” (ibid.). Osim što je pronašao materijal za operete i uglazbio ga, g. Sitta je u nekim operetama pomagao i režiseru: „Ja sam sve napravio. Pronašao sam predstave i iz toga napravio operetu” (ibid.).

Glazbenici koji su sudjelovali u orkestru bili su učenici g. Sitte i članovi puhačkih orkestrara iz Hercegovca i Ivanovog Sela⁹⁹³. Glumce je podučavao i pjevati: „Pa naravno, tko bi [drugi] to radio” (ibid.). Kao ni u Lipovcu, nije postojao poseban prostor rezerviran za orkestar, iako je postojala ideja da ga se napravi: „Ja sam stajao pred orkestrom i uvijek sam s desne strane davao znak ovima na pozornici. Kad je došao gospodin Štokinger iz Bjelovara, rekao je da bi bilo dobro da imamo udubinu ispred pozornice. Ja to znam, ali nema to tko napraviti” (ibid.).

Publici su operete bile zanimljive i posjećenost je uvijek bila velika. Neke arije su ostale zapamćene pa su se znale izvoditi i izvan opereta: „Jedan je glumac zaista lijepo pjevao. Kad smo nekad svirali na svadbama, na primjer kod jednog Dvořaka, onda su nas molili da Karlo zapjeva svoju ariju iz operete” (ibid.).

Gospodin Sitta je, kao i prethodna dva dirigenta, uspio razviti veoma uspješan rad. Iako su u pitanju bili amateri, operete u Hercegovcu i u Ivanovom Selu dosegle su solidnu kvalitetu. Rad g. Sitte obogatio je kulturni život dva sela koja su u to vrijeme imala većinom češko stanovništvo. Glazbeno-scenske izvedbe su u to doba značajno obilježile ukupnu djelatnost tamošnjih Beseda. Ipak, operete se nakon toga više nisu igrale.

⁹⁹¹ Lida Knytl (1908.-1976.) rodila se u Češkoj i bila je sestra glazbenika Josipa Knytla. Uključila se u rad Češke besede u Daruvaru i bila aktivna u folklornoj i dramskoj skupinu. Radila je i u tadašnjem Sokolu. Nakon rata je reemigrirala, ali se kasnije opet vratila u Daruvar i bila aktivna u pjevačkom društvu daruvarske Besede.

⁹⁹² Josip Magdić rodio se 1937. godine u Ogulinu. Poznat je hrvatski skladatelj, dirigent i glazbeni pedagog koji je od 1967. do 1970. djelovao kao profesor i ravnatelj glazbene škole u Bjelovaru.

⁹⁹³ U Ivanovom Selu „Jak si Kačka štěstí vysloužila“ uvježbala je tamošnja dramska grupa 1975. godine u pratnji svojih domaćih glazbenika pod vodstvom Ivana Sitte koji je radio i s pjevačima. Neki od tih pjevača već su imali pjevačkog iskustva jer su nastupali na pjevačkim smotrama.

ZAKLJUČAK O ULOZI OPERETA KOD ČEHA U DARUVARU I OKOLICI I MOGUĆNOSTI NJIHOVE OBNOVE DANAS

Razdoblje opereta jedno je od važnijih razdoblja u kulturnom radu češke manjine u Daruvaru, Lipovcu, Hercegovcu i Ivanovom Selu. Operete su oduševile ne samo gledatelje već i izvođače. U radu češke manjine bile su rjeđa glazbeno-scenska vrsta. Imale su svoju estetsku, obrazovnu i zabavnu ulogu. Izvođači su stekli disciplinu i odgovornost pri izvedbi kompleksnijih izvedbi. Pjevači su usavršavali svoje glazbene sposobnosti, a članovi orkestra su se usavršavali u umjetničkom izričaju. Amaterska kazališta češke manjine u Hrvatskoj imaju određene posebnosti u odnosu na druga amaterska kazališta. Prva od njih je poseban naziv samog kazališnog amaterizma – *divadelní ochotníctví*. Koristi se samo u češkom jeziku, a objasnila ga je redateljica amaterskog kazališta Češke besede Daruvar, Vlatka Daněk: „Znači, kazališni amater je i *divadelní amatér* i *ochotník*. Iako suvremeni češki kazališni kritičari ipak prave blagu razliku između te dvije riječi – prvi su oni koji se više bave modernijim, a drugi onim klasičnim kazalištem (...) Slično je sa hrvatskim izrazom ‘folkloroš’ koji pak nema adekvatnog češkog izraza, jer to je u češkom samo *tanečník*, znači *plesač*. U Češkoj je kazališni amaterizam oduvijek bio vrlo razvijen, a i danas je tako. U Češkoj Republici danas djeluje preko tisuću amaterskih kazališnih grupa (u Hrvatskoj ih nema niti sto), što je rezultiralo vrlo bogatim rječnikom koji se u toj branši upotrebljava, a mnogi [izrazi] nemaju adekvatni prijevod u hrvatskom jeziku. Isto neki kazališni žanrovi kod nas uopće ne postoji ili se o njima malo govori. Primjerice, *Národní přehlídka venkovských divadelních souborů* [Narodna smotra seoskih kazališnih skupina] kod nas ne postoji, a znači da na njoj imaju pravo sudjelovati samo kazališne družine iz malih sredina. Tako je i s riječju *ochotník*, stariji oblik češke riječi za kazališnog amatera. Nastao je u srednjem vijeku i u češkom jeziku se sačuvao i nema adekvatnog prijevoda na hrvatski” (Daněk⁹⁹⁴, 1. lipanj 2016., e-pismo).

Druga posebnost bila je pogled na kazališni amaterizam, odnosno na njegovu svrhu i ljubav prema njemu. Češka zajednica je od doseljenja u Hrvatsku nastojala očuvati tradiciju svojih predaka pri čemu je jedan od neizostavnih elemenata bilo upravo kazalište: „Posebnost je kazališnog amaterizma češke manjine u Hrvatskoj da je nastao kao oblik očuvanja materinjeg jezika – češke amaterske predstave su se igrale puno prije nego što je počela raditi prva češka škola i tomu služe i danas. Zato je moguće da na smotri kazališnih amatera češke manjine ove godine u Lipovcu sudjeluje dvanaest predstava, a na županijskoj smotri Bjelovarsko-bilogorske županije samo pet ..., a tako su se brojke kretale otprilike i prijašnjih godina” (ibid.).

⁹⁹⁴ Vlatka Daněk rodila se u Pakracu 1960. godine. Osnovnu i srednju školu završila u Daruvaru, a političke znanosti u Zagrebu. Radi kao novinarka češkog tjednika Jednota. U radu daruvarske Češke besede posebno se istaknula kao režiser dramske grupe.

Gledajući hrvatsku kazališnu scenu u cjelini, operete se danas rijetko pojavljuju. I sama sam gledala i slušala mnoge opere, a u nekima sam kao članica zbora i sudjelovala. S operetama sam se u manjoj mjeri susretala na programima, a sudjelovala sam samo u jednoj takvoj izvedbi. O tome kolika bi popularnost opereta bila danas i kako bi one mogle ponovno stupiti na scenu u amaterskim i profesionalnim kazalištima, izjasnio se i prof. Uhlak⁹⁹⁵: „Mislim da bi i danas bile interesantne operete. Jer mediji nas ugrožavaju. Čak i Internet uništava televiziju. Ne znam, meni bi odgovaralo da se vratimo na stare načine i vrste, da se riješimo tog *glamoura* i elektronike. Osobno bih to volio, samo ne možemo očekivati od današnje mladeži da bi im se to svidjelo. A ne možete nikoga siliti ako mu nije zanimljivo. Je li bi se smijali? Nisam siguran koliko bi to bilo. Nakon jednog *Voica*, gdje će sad slušati nekog da pjeva operetu? Bez nekog tehnološkog podija neće ljudima biti zanimljivo” (Uhlak, 21. svibanj 2016). Kako navodi prof. Uhlak, povratak na staro zasigurno ne bi bio naodmet, no nažalost mlada publika vjerojatno ne bi bila zainteresirana i ne bi prepoznala kvalitetu u tome. Osim toga, u međuvremenu se dogodila još jedna bitna stvar, a to je nastanak mjuzikla i rock-opera kao i opći razvoj različitih žanrova popularne glazbe. Upravo zbog toga su operete postale staromodne i potisnute: „Vjerujem da je to 80-ih počelo popuštati, tu se već pojavila rock glazba, pop, to je vjerojatno odvuklo ljude” (ibid.). Teško je procijeniti bi li ih bilo moguće ponovno pokrenuti u daruvarskom kraju. Glumaca bi zasigurno bilo, no pitanje je koliko njih bi umjelo otpjevati arije. Orkestar bi se okupio, ali u manjem broju nego prije. Dolazi u pitanje i interes gledalaca jer su danas ljudi više zaokupljeni medijima, filmskom produkcijom, internetom, *šou*- emisijama. Najviše se to odnosi na mlade generacije koje uglavnom nemaju interesa za kulturna zbivanja u lokalnoj sredini. Ipak, postoje mišljenja da bi operete mogle vratiti stari način zabave i ponuditi osvježenje današnjoj kulturnoj ponudi. Takvog je stava i voditeljica amaterskog kazališta gđa Vlatka Daněk koja je na neki način ponovno osvježila operete: „Danas u doba interneta i Muzičke škole u Daruvaru sve je moguće. Tako je nastala i naša predstava *Opereta U svatého Antoníčka v České besedě Daruvar Střední*. Iako u naslovu ima ‘opereta’, bila je to, tehnički gledano, predstava s puno pjevanja, a taj muzički dio u potpunosti su sami odradili učenici Muzičke škole. Nakon što bi dobili link na Youtubeu na pjesme koje sam kao režiser uvrstila u predstavu, sami bi se pobrinuli za note, aranžmane, a samostalno su i vježbali. Dakle, u praksi je prokušano da se to može. Za pravu operetu sama Češka beseda ne bi imala dosta snage, trebala bi to i službeno biti neka koprodukcija s Muzičkom školom” (Daněk, 1. lipanj 2016., e-pismo). Daruvarska mladež danas je više zainteresirana za sudjelovanje u amaterskim sastavima popularne glazbe. Samo su puhački orkestri u Daruvaru i okolici ostali vjerni operetama iz zlatnog razdoblja, no i njih većinom čine ljudi starije životne dobi, a njihov se broj svakim danom smanjuje.

⁹⁹⁵ Tomislav Uhlak poznat je zagrebački skladatelj i dirigent rođen 1956. godine. Veliki je glazbeni znalac koji je iza sebe ostavio velik broj skladbi pa je zato cijenjen među današnjim glazbenicima.

Budući da se u češkoj zajednici u daruvarskom kraju promijenio pogled na kulturne vrijednosti zbog ekonomske situacije ili općeg procesa modernizacije, ne možemo očekivati da će interes biti jednak kao nekad. Danas operete više nisu aktualne, a razdoblje njihove prisutnosti treba cijeniti kao poseban dio manjinskog života u Daruvaru i njegove okolice.

Korišteni izvori i literatura:

Arhiv Saveza Čeha u Daruvaru - Zapisnici Čehoslovačke besede Daruvar, Jednota (1953-1975)
MATUŠEK, Josef, *Naše ochotnickř divadelnictvı - K 100. vıroči prvniho českého divadla v Lipovci*, Jednota: Daruvar, 1990.

KNYTL, Josef, *Naše ochotnické divadelnictvı. Pamatník Československé besedy Daruvar FLRJ 1907-1957*, Jednota: Daruvar, 1958

MATUŠEK, Josef, STAŇA, Jiřina, *Slovo psané a vyřčené*, Jednota: Daruvar, 1997.

OPERETTES IN THE PROGRAMS OF CZECH BESEDA IN DARUVAR AND ITS AREA

Summary: This paper shows the time from 1953 to 1979 in the programs of amateur theaters of the Czech minority in the Daruvar area, which I called the golden age of operettas. It makes an important part of the cultural history of the Czech community in Daruvar and its area. The operettas were preceded by a musical and theater amateurism without which they would be impossible. Theater amateurism was nurtured in the theater/drama groups of Czech beseda, and the musical assumption for the development of operettas was made up of wind orchestras in Daruvar and its area, mixed musical bands, the Daruvar Musical Society and the Singing Choir of the Grammar School in Daruvar. The leaders of the operettas in Daruvar, Lipovac (Ljudevit Selo), Hercegovac and Ivanovo Selo were Josef Knytl, Václav Částek and Ivan Sitta, the names of whom are connected to the following operettas: *Vesnice zpívá, Z chaloupek pod horami, Na ty louce zelený, Sládci, Románek krásné cikánky, Silva, Za naši saláši, Mládenka z kovárny, U svatého Antonička, Zmoklá slepice, Hloupé děvče z naší vesnice, Ja jsem malý mysliveček, Odtroubeno, Jak si Kačka štěstı vysloužila* and *Eliksır*. The concluding part of the paper considers the reasons for their disappearance in the Daruvar area and notes the considerations of the Czech minority of today on them. The original master's thesis on this topic which was the basis for this was comprehensive. Here I bring the summary of that paper based on the data received from people who were active participants of the operetta productions or who remember their performances. When writing, I relied heavily on the stored material archived in the Czech Alliance in the Republic of Croatia in Daruvar which also holds some portions and librettos of a few operettas, as well as on the notations from the Czech beseda Daruvar archives which describe details on each theater piece performed by the amateur drama society. By connecting the field work with the archives, I attempted to reconstruct the process of setting up the operettas as closely as possible, from their rehearsals to performances. I also relied on the reviews and articles published in the *Jednota* magazine, as well as on other publications of this news-publishing institution. The operettas had an educational role, as well as a role in guarding the culture and mother tongue. Working on them enabled the members of the Czech community to get to know the musical

literature and gain the experience of performing such a musical-scene piece which was unknown on the local amateur theater scene of the time. The members of the minority, ranging from the youngest to the oldest ones, worked on the operettas and performed in them. The three key initiators and leaders of the operettas positively influenced future generations as pedagogues, organizers, directors, and bandmasters with their work.

Key words: operettas, Czech minority, Daruvar area, culture